

Проблеми Гоголя чи науковців?..

17 квітня 1979 року в Ніжині відбулася перша всесоюзна конференція, присвячена М. Гоголю. На той час про цього письменника говорили мало. Однак зібралось близько 150 учених із багатьох союзних і автономних республік. Було таке представництво: Москва, Ленінград, Баку, Ташкент, Вітебськ, Мозир, Чебоксари та ін.

Відтоді минуло сорок років. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя культивує традиції й активно їх підтримує. Не дивно, що 16 квітня 2019 року розпочала роботу вже XIV міжнародна наукова конференція «Микола Гоголь і сучасний художній контекст». Заявки на участь в очній та дистанційній формі подало близько 80 учасників.

Олександр Володимирович Мельничук, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків НДУ імені М. Гоголя, стверджує, що наш виш уже давно зарекомендував себе як осередок гоголезнавства. Микола Васильович викликає неабиякий інтерес не тільки у вітчизняних дослідників. Ним цікавляться навіть у Японії.

У Ніжинському державному університеті активно досліджують творчий спадок Гоголя, є ціла низка робіт, присвячених його генію. П. В. Михед «Микола Гоголь між Україною і Росією: до історії буття в канонах культури»; «Розвінчання Гоголя, або Поп-наука в дії», «Пізній Гоголь і бароко: українсько-російський контекст». О. Г. Ковальчук «Гоголь: буття і страх». Г. В. Самойленко «Повість Миколи Гоголя „Тарас Бульба“ в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах». Н. М. Жаркевич «„Вечера на хуторі близ Диканьки“ і проблема національної ментальності М. Гоголя (на матеріалі російських і українських літературознавчих досліджень 1990–2000 рр)». К. П. Ісаєнко «Микола Гоголь і Пантелеймон

Куліш: два українські світи». І. О. Стребкова «Проблеми порівняльного аналізу стилю Тодося Осьмачки і Миколи Гоголя: типологічний і індивідуальний вимір».

Будь-якій інтерпретації художнього твору притаманний суб'єктивізм, адже реципієнт має власний світогляд, певний багаж знань, ідеологічних переконань,

бувала думка, що нею послуговуються простолюдини, тож щоб «вибороти місце під сонцем» потрібно було писати російською. Однак, як стверджує Василь Гіппіус, у сім'ї Гоголя все ще спілкувалися українською. Володимир Звиняцьковський зауважує: «Мати Гоголя так ніколи не опанувала чужої московської мови».

22-річний Гоголь увірвався до літератури як «пасічник Рудий Панько», оповідач нечуваних історій. «Нечувані події» родом з України. На думку Звиняцьковського, етика та естетика мовних помилок, мовна етика суржику є складовими мистецької гри автора «Вечорів». Парубки на Сорочинському ярмарку намагаються розмовляти літературною російською мовою, це породжує комізм. Та, власне, сам Гоголь, коли приїхав у Петербург затято вдосконалював свою російську, що ми бачимо в його листуванні.

Чи був Гоголь прагматиком, обираючи вигідну на той час російську? Чи можна назвати Миколу Васильовича бікультурним письменником? Це вже питання для гоголезнавців.

Припускають, що дистанціювання від свого генотипу могло призвести до певного психічного розладу. Не даремно Сергій Єфремов у розвідці «Між двома душами. Микола Гоголь» досліджував роздвоєну національну свідомість письменника, що стала основою його творчої та особистої трагедії.

На думку доктора філологічних наук, професора Киченка, Гоголь ще й досі залишається нерозгаданим. За природою своєї творчості він чужий російській літературі. Ще на початку ХХ ст. В. Перетц стверджував: «Дивне нерозуміння Гоголя можна пояснити, як нам здається, лише одним: за природою свого духу і творчості він був чужий великоруській літературі». Олександр Семенович Киченко доводить, що Микола

Леся Генералюк і Людмила Тарнашинська

від яких часто складно абстрагуватися. Головним помічником під час аналізу художнього твору повинен бути текст. Інтерпретація має право на існування, якщо дослідник знаходить переконливі аргументи-цитати.

Деякі аспекти творчості Гоголя ще й досі викликають дискусії, виникає контрверсійність. А національне питання стало, мабуть, уже «вічною проблемою» наукових розвідок про Миколу Васильовича.

Дослідники зазначають, що картина світу Гоголя сформована на українських ментальних уявленнях, але втілена російською мовою.

Коли народився Гоголь, українська мова, на жаль, мала слабкі позиції, по-

Васильович завершує добу українського бароко. Його творчості не притаманний реалізм у канонічному розумінні. Ідіостиль Гоголя – це радше синкретизм фольклорних, середньовічних та символістських мотивів. В основі тексту лежить моделювання дійсності, під час цього автор часто послуговується прийомом «дзеркала». У ранніх творах Гоголя історія міфологічно інтерпретована, наявні вічні колізії. Він не бачить потенціалу України, героїзм у нього асоціюється виключно з минулим.

Леся Станіславівна Генералюк здійснила компаративне дослідження. Вона стверджує, що і Шевченко, і Гоголь створюють візуальний міф про Україну. Однак у кожного своя мальовнича Україна, автори керуються відмінними світоглядними установками. У письменників різні моделі побудови дійсності: Шевченко виражає ідею через видиме, для Гоголя першорядною є форма, вражаючий ефект. Для Шевченка Україна – древня Аркадія. Натомість Гоголь зображає її максимально спрощено, навіть шаблонно, відчувається штучність. Лялькові личка, будинки нагадують декорації. Складається враження, що національний світ перебуває на межі вимирання. Щодо характерів героїв, то в Гоголя це лінійні статистки, Шевченко натомість демонструє еволюційні зміни. Генералюк стверджує, що

Микола Васильович створює кітчевий міф про Україну, трансформований у шароварщину. Дослідниця висуває гіпотезу: Шевченко почав писати російською, щоб створити альтернативний гоголівському міф про Україну.

Порівнюючи творчість Гоголя та Шевченка, потрібно враховувати, що письменники послуговувалися різними художніми методами. Як стверджує більшість дослідників, творчість Гоголя – карнавальні-сміховий сегмент літератури. Простежується карикатурність у зображенні українців, що вносить свою лепту у процес дискредитації українців як нації. Відповідно склався міф про простодушних, розважливих та нездатних на глибокі переживання українців.

Знаний гоголезнавець Павло Володимирович Михед зауважує, що в дискусіях навколо творчості Гоголя часто поза увагою залишається художній феномен письменника, зокрема коли акцент роблять на національному. Він називає творчість Гоголя енциклопедією буття.

Людмила Броніславівна Тарнашинська дослідила Гоголя як розвідника людських душ. У своїх творах письменник руйнує канонічні уявлення, він показує деструкцію тіла та анатомію душі. Гоголь намагався збагнути сутність людини, стверджував, що істина – серце. Письменник з цікавістю досліджував таїнство

любові до собі подібних. Через ставлення до його творчості він оцінював внутрішній світ людини.

Досить цікавою була розвідка Павла Володимировича Мхеда «Ще про смерть Гоголя». Смерть можна розглядати як культурно-історичний феномен, у випадку Миколи Васильовича її називають елементом творчого процесу. Від народження для цього письменника була актуальною тема вигнанництва. Він був переконаний у своїй унікальності (мати Гоголя після смерті первістків дала обітницю Миколі Чудотворцю), звідси віра у зв'язок із Богом. На думку письменника, він за допомогою слів творить новий світ і чинить, як Творець.

Дослідження про Гоголя різняться своїм методологічним інструментарієм, тематикою та ідеологічними маркерами. Більшість дослідників об'єднує думка про нерозгаданість, таємничість творчої особистості письменника. Навіть сьогодні є лакуни в наукових розвідках.

Український письменник Юрій Андрухович зауважує: «Справжній Гоголь більший від усього, що про нього сказано й написано. Тому він понад усіма битвами, що за нього і в ім'я його провадилися та провадяться, понад усією чорнильною і навіть реальною кров'ю».

Дарія БОБРИК

Ганна Антипович

Світло зорі незгасної

Вшанування пам'яті Дмитра Нитченка на Полтавщині

Якщо уявити українську діаспору як зоряне небо, що огортає планету, то над далекою Австралією побачимо яскраву зірку, світло якої щедро променить до материкової України та зігриває нам душі, хоча Дмитро Васильович Нитченко й упокоївся 15 вересня 1999 р. (на 95-му році життя).

Письменник, літературознавець, мемуарист, педагог, організатор українського шкільництва в Австралії та літературно-мистецького життя українців на п'ятому континенті, Нитченко залишив у своїй творчості неоціненні свідчення про десятиліття червоного терору, про боротьбу українців за право бути вільним народом, а не бидлом в імперській кошарі, а сам був прикладом того, як у нелюдських випробуваннях, що випали на долю нашого народу в ХХ столітті, вистояти і зберегти свою душу нескореною, не запроданою дияволу, і найменшу можливість використовувати для праці в ім'я своєї Вітчизни, Українського Слова.

Материкова Україна відкрила зорю на ім'я Дмитро Нитченко відразу ж, як почали розходитися хмари, що заступали Сонце Української Свободи. Захиталася залізна завіса, кон-

такти з українською діаспорою перестали бути смертельною крамолою – і в Україні, а особливо на рідній письменникові Полтавщині з'явилися його книжки, видані в Австралії. Вихор почуттів, захоплення та велику повагу до автора викликало у мене читання хроніки його життя «Від Зінькова до Мельборну» (1990, видавництво «Байда»). Я теж родом із Зіньківщини, Ніценків хутір від моєї Загрунвіки за десяток кілометрів. Тепер часто, їдучи із Зінькова до рідного села, минаючи Лютенські Будища, я шукаю поглядом ту місцину, де був той хутір, і думаю: Господи, якби не окупація України москалями за підтримки збільшовичених полигачів, якби не поразка Визвольних змагань, – які б тут котеджі стояли вздовж дороги, якою б доглянутою була ця земля!

Мені добре знайомий той дух козацько-хутірської України, що навіть у роки мого дитинства проривався крізь комбедське бракоробство, нецтво й підступність, нав'язувані кремлівською «главбедою». У нащадків козаків, які шаблі змінили на плуг, залишалися ті ж цінності, що і в їхніх предків: бажання бути господарем на своїй землі, ставлення до неї, як до святині, звичка жити по совісті, прагнення самому вчитися й дати дітям освіту... Дмитро Нитченко про свого батька Василя Ніценка пише, що «він був досить письменний. Свого часу він закінчив у Гадячому середню комерційну чи сільськогосподарську шко-

лу. Одержував газети. А у вітальні була й невелика книгозбірня, може, сотня книжок. Серед них і „Кобзар“ Тараса Шевченка. На стіні висіло кілька картин українських малярів-клясиків та великий портрет Шевченка».

Прочитала ці рядки та розповідь про те, як Василь Ніценко грав Тараса Бульбу в лютенсько-будищанському драмгуртку, – і немов повернулася у своє дитинство, у рідну хату в козацькій Загрунівці, з Шевченком на покутті, з вечірніми читаннями вголос «Кобзаря» і «Лісової пісні», із шаблоками на лаві, що татові скували в кузні, бо має грати Гната Карого в «Назарі Стодолі»...

І не випадково сьогодні в Лютенських Будищах, де Дмитро Ніценко навчався у двокласній школі й мешкав у своєї бабусі Лукери (Макарихи, як називали її за ім'ям чоловіка Макара Ніценка), бестселер номер один – згадана Нитченкова книга «Від Зінькова до Мельборну», що передають із рук у руки, читають із захопленням. «Це ж наш чоловік! – кажуть із гордістю. – І як пише – просто, чесно, цікаво...»

І це прочитання творів земляка, гнаного й переслідуваного за «не таке» соціальне походження – із працьовитих хліборобів, а не з «комбедів», – для внуків і правнуків куркулених і морених голодоморами селян Зіньківщини – як віднайдення свого справжнього коріння, а отже, – і себе справжнього. Як відновлення цілісності тої сув'язі поколінь, що її безжалісно розрубували за часів тоталітаризму.

Книг «Від Зінькова до Мельборну» в бібліотеках Полтавщини небагато, це примірники, що дарував автор та його донька Леся Богуславець (Олександр Ткач), теж талановита письменниця. Тож нині голова Полтавського відділення Товариства «Україна – Світ» Віра Кошова ініціює перевидання цього бестселера для полтавців. Зіньківська районна рада обіцяє профінансувати видання, що для молодого покоління є важливим посібником з історії України, бо охоплює й період національної революції, і десятиліття дикого шабашу сталіністів – з розкуркуленням, Голодомором, репресіями, знищенням найталановитіших письменників, діячів культури; і Другу світову, і весь Нитченків шлях: Зіньків – П'ятигорськ – Краснодар – Харків – фронтові дороги в лісах Смоленщини – Могилів – Гомель – Харків – Львів – Краків – Форст – Берлін – Мюнхен – Старий Ульм – Корнталь біля Штутгарта – Цуфенгаузен – Неаполь – Мельбурн.

У книзі зафіксовано факти нищення комуністичною владою всього українського. Чого варта хоча б діяльність присланого в Зіньків на посаду першого секретаря райкому партії росіянина Семьонова! У Зіньківській індустріально-технічній школі імені Івана Франка він узявся викладати політтрамоту чи щось подібне. «Лекції читав російською мовою, чого в нас досі не було, а тому це всіх здивувало й обурювало», – пише Дмитро Нитченко. І розповідає, як одного дня Семьонов скликав збори і поставив зухвалу пропозицію: змінити надане школі ім'я Івана Франка на Карла Лібкнехта. «Спершу він сказав невелику промову чи пояснення такого змісту, що, мовляв, ми не знаємо, хто був Іван Франко, а от ми добре знаємо, хто був Карл Лібкнехт, відомий революціонер і т. д. Для мене це прозвучало гострою образою. Я відразу взяв слово, хоч мені тоді було всього 17 років, і сказав, що письменника Івана Франка ми всі добре знаємо, це наш видатний письменник, у школі недавно вивчали його твори, а для вас, може, він і невідомий, тому міняти ім'я школи немає потреби. Після мене він знову товмачив своє, а я після нього знову виступав із запереченням. І моя пропозиція була лишити школі ім'я Івана Франка. Я був певен, що вся наша кляса підтримає мою ідею. Так би й сталося, але ота орава присланих перевертнів, що прийшла на збори (зросійщені і обкомсомолени хулігани з будинку для безпритульних з іншого міста, з яких зробили перший клас Зіньківської індустріально-технічної школи – Г. А.), двома голосами провалила мою пропозицію,

і школу перейменували на ім. Карла Лібкнехта. Завинили в цьому і три комсомольці, що були в нашій клясі. Це був разючий випадок, зухвалий приклад русифікації з боку представника Росії, який навіть мови нашої не знав. Не заперечували проти цього і місцевий чи обласний центр наросвіти та партосередок. Правда, у відділі наросвіти в Зінькові працював мій дядько, довголітній учитель Андрій Богуславець. Він мав суперечку з цим Семьоновим за зміну патрона школи, а через деякий час мого дядька заарештували...»

Ось так два українські лицарі з однієї родини стали на прою з московськими свинопасами та їхніми зденаціоналізованими підпасачами. Таким він і буде все життя, Дмитро Ніценко-Нитченко – лицарем Правди і Свободи.

Ясна річ, холоду Кремля не забарилися завдати мужньому юнакові першого підступного удару в спину. Дмитро навчався на українському відділі Краснодарського робітфаку на Кубані (тоді ще тривала українізація, на Північному Кавказі, здебільшого на Кубані, відкрилися сотні українських шкіл, українські відділи в технікумах та інститутах. Як пише Нитченко: «коли відбувалась демонстрація, то ми не кричали „ура“, як інші, а гриміли гучно „Слава!“»).

Улітку 1927 року Дмитро приїхав у Зіньків провідати родичів. З учнів індустріально-технічної школи мало кого побачив, порозкидало життя. Але одного дня зустрів Мотю Бродського й широко розповів, де живе й навчається. Не знав, що Мотіні брати Футя й Ньюма – енкаведисти. І не встиг повернутися у Краснодар, як туди полетів мотю-футю-ньюмівський донос про соцпоходження Дмитра Ніценка, хліборобського сина. І виключили його з робітфаку як класового ворога...

Таких ударів Дмитро витримає десятки. Будуть хвилини розпачу, коли й жити не хотітиметься, але він знову й знову збиратиме сили в кулак, щоб вирватися з безвиході і продовжити свій чесний лицарський шлях.

15 вересня 2019 року виповнюється 20 років від дня смерті Дмитра Нитченка. А наступного року 22 лютого відзначатимемо 115 років від дня його народження. Тож доцільно було б у всеукраїнському масштабі, за кошти державного бюджету, видати твори письменника, щоб вони були в усіх обласних і районних університетських бібліотеках.

Дмитро Ніценко, навчаючись у Зінькові разом з братом, жив у дідуся по матері Якова Линника на вулиці Різниківській, 20. На формування його світогляду впливали тітки-вчительки – сестри матері, які радили, що читати, давали книжки. Зіньків пам'ятає Дмитра Нитченка та інших видатних письменників, чиє дитинство чи юність минули в цьому козацькому місті й поближких селах та хуторах. Тепер ситуація кардинально змінилася порівняно з часами підневільного життя, коли імена багатьох письменників-земляків були під заборонаю, а сама згадка про них оголошувалася «підступами українських буржуазних націоналістів».

Я після закінчення Загрунівської семирічки та Бірківської середньої школи рік працювала кореспондентом зіньківської районної газети, мешкала в місті на квартирі, і хоча в редакції й була «фронда» в особі моєї, двох співробітниць-ровесниць Нелі Швидкої та Лариси Лимар і старшого журналіста Владислава Пономаренка, який давав нам читати антисталінську літературу, що виїшла у світ у пору короткої хрущовської відлиги, – ми, молоді, все одно знемагали від затхлої духовної атмосфери, що оповила славне козацьке місто, від недремного стеження партійного начальства та гебістських наглядачів. Те, що від нас, молоді 1960–1970 років, приховували творчість письменників-земляків Миколи Зерова та його брата Михай-

ла Ореста, Дмитра Нитченка, Василя Вражливого, Левка Рися, було жорстоким окраденням нашого духовного світу. І ми з Нелею Швидкою ідучи увечері додому від Пономаренків з якимись книжками чи натоді прогресивним журналом «Новый мир», забачивши аптеку на розі, з відчаєм повторювали блоківське: «Ночь, улица, фонарь, аптека, Бессмысленный и тусклый свет. Живи еще хоть четверть века – Все будет так. Исхода нет...» Діти хрущовської відлиги, ми хоч і дихнули трохи свіжим повітрям правди, коли було засуджено культ особи Сталіна (пам'ятаю, в наших букварях, першокласників 1956 року, ще був текст про Сталіна й картинка, що він нібито відвідує Леніна у Горках, але вчителька сказала: «Цієї сторінки ми не читатимемо»), та в 1966 році, живучи в Зінькові, виметеному гебістською мітлою від найталановитіших, наймужніших, найчесніших людей, ми не знали і не сподівалися, що рівно через оту чверть віку, про яку згадує Блок, Україна стане незалежною й розвіється духовна задуха, що нас так мучила.

А Дмитро Нитченко в це вірив, він це відчував. Бо сам був людиною честі та мужності, для якого Україна була найвищою цінністю, а відтак не втрачав надії на те, що нація спроможеться розвіяти тьму неволі. О, якби тоді в Зінькові ми могли прочитати рядки, які наш земляк Дмитро Нитченко написав два десятиліття тому, на початку свого емігрантського шляху:

*Ніхто не зна і долі не вгадає,
Ні хіромант, ні циган-ворожбит, -
Який нас шлях щиріше привітає,
Де ждуть обійми щастя чи журби.*

*Та знаємо, як сурма клич заграє,
Коли визвольні загримлять громи,
Тоді наш край всі мури розламає,
Знамена перемог заб'ють крильми.*

*З усіх кінців тоді гукне нас мати
(Той клич — як блискавиця у імлі!) -
І хто ж тоді не схоче повертати
До в світі найсвятішої землі?!*

Ці слова виявилися пророчими. Дмитро Нитченко побачив Україну незалежною, а Україна відкрила для себе його творчість, його стоїчну постать вірного сина рідної землі. Сьогодні в краєзнавчій вітальні Зіньківської центральної районної бібліотеки видатному землякові присвячена тематична полицка «З Україною в серці». До ювілеїв і пам'ятних дат у школах та бібліотеках проводяться інформаційні години, присвячені письменникові. 2015 року, до 110-ї річниці від дня народження Дмитра Нитченка, провели літературний диліжанс «Зіньківський голос із Австралії», огляд його творів «Людина ідеї».

На базі Лютенсько-Будищанської школи відбувся районний семінар, присвячений життю й діяльності Дмитра Нитченка. У школах, де працюють малі академії наук, учні пишуть наукові роботи, досліджуючи творчість видатного земляка. І це не тільки в навчальних закладах Зіньківщини, приїжджали, наприклад, презентувати свою наукову роботу про Дмитра Нитченка школярі з Чорнух.

«Від цього вже немолодого чоловіка йде мов якась добра і світла сила», – писав про Дмитра Нитченка Михайло Слабошпицький. Дмитро Васильович виховав справжніми патріотка-

ми України, Людьми з великої літери своїх доньок Леся (Олександрю Ткач, відому під письменницьким псевдо Леся Богуславець) і Галину Кошарську, викладачку української мови та літератури в Університеті Маквора в Сідней. (До речі, 2001 року під науковим керівництвом доктора Кошарської студентка Світлана Яковенко написала й успішно захистила магістерську працю на тему мемуаристики Дмитра Нитченка). Від доньок Дмитра Васильовича струменить та добра й світла сила, і зінківці, полтавці дуже шанують і їх, і внуків Нитченка. Леся Богуславець часто приїжджає в Україну й про свої враження дотепно, з розсипом влучних українських прислів'їв і приказок, розповідає у власних книгах. На місцевому радіомовленні звучали сторінки книги Лесі Богуславець «На прощу до рідної землі». 2016 року земляки мали нагоду висловити шану цій вірній доньці України під час вечора-портрета, присвяченого їй 85-річчю.

Разом з Лігою українських меценатів родина Дмитра Нитченка 2000 року заснувала літературну премію його імені, яка вручається за пропаганду українського слова. 2014 року її лауреатом став мій чоловік Юрій Антипович – за книгу, присвячену постаті найсумліннішого, найактивнішого дослідника

творчості письменників української діаспори Петра Ротача. Книга називається «Петро Ротач: Я впевнений був нищений не раз, та скрес з любові до України». Ці рядки Петра Ротача окреслюють долю цілого покоління Незламних, яке для нас, наших дітей і внуків є прикладом Віри, Чину, Честі. І Дмитро Нитченко – один із лицевих цього покоління. Не складала рук, творити Україну круг себе, працювати для розвою її культури, освіти – він не стогнав, що «ісхода нет», він пробивав той вихід з безвиході, як Франків Каменяря, лупаючи скалу, що її згромадили на шляху української нації до Світла сили темряви.

Високо цінуючи те, що зробив для України Дмитро Нитченко, навіть живучи далеко від України, зінківці хочуть розширити експозицію музею, присвячену йому та іншим землякам-письменникам діаспори. Над цим активно працює директор Зіньківського районного народного історичного музею Віктор Литус. Спочатку виникла ідея розташувати музей у будинку,

де жив Дмитро під час навчання в індустріально-технічній школі. На жаль, там задня стіна вже аварійна. Відтак раціональнішою видається інша пропозиція, що нині обговорюється: відселити музичну школу, яка працює в тому ж приміщенні, що й музей, в іншу будівлю, і тоді в музеї вистачить місця і для широкої експозиції про письменників-земляків, і для виставкової зали. Сподіваємося, невдовзі це питання буде вирішене.

Планують зінківці ще й установити меморіальну дошку на будинку, де мешкав у родичів юний Дмитро.

Зворушливу пропозицію висловили рідні письменника – посадити на місці Ніценкового хутора ліщиновий гай і встановити пам'ятний знак. Земляки із Лютенських Будищ готові її втілити в життя.

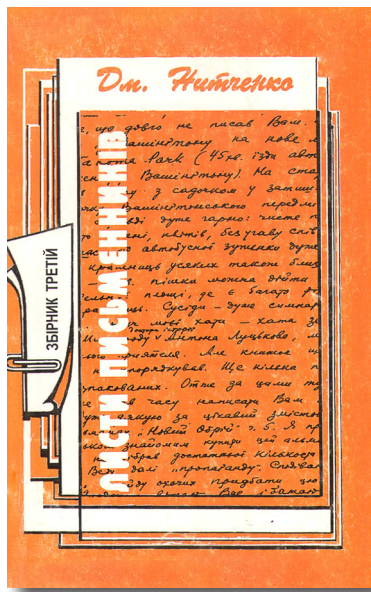

У вересні 2018 року Леся Богуславець, славна донька славного батька, як дуже влучно охарактеризував її Михайло Слабошпицький, всінадцяте відвідала Україну із синами Юрієм, відомим перекладачем, і Петром, інженером за фахом (у пані

Дмитро Нитченко – студент Краснодарського робітфаку. 1927 рік

Лесі четверо дітей – Юрій, Катя, Петро та Галя). З'їздила на Львівський форум видавців, де дуже любить бувати, відвідала Київ і Полтаву, тут зустрілася з родичами по лінії Богуславців. Незабутнім залишилося в пам'яті полтавців спілкування з дорогими земляками з Австралії в офісі Полтавського обласного відділення Товариства «Україна - Світ». На зустріч приїхали директор Зінківського районного народного історичного музею Віктор Литус, начальник відді-

лу культури й туризму Зінківської районної держадміністрації Людмила Кімлик-Яроха, прийшли журналісти, краєзнавці, викладачі полтавських університетів.

Під час спілкування з нами мовила пані Леся фразу, у якій висловлено принцип життя усієї родини Ніценків-Нитченків-Ткачів-Богуславців: «Коли забудеш Батьківщину, у серці в тебе буде пуста».

Славна донька славного батька Батьківщину й батьківщину ніколи не забуває. Згадує, як під час Другої світової війни, опинившись у Лютенських Будищах, «уперше пізнала сільське життя. Уперше пішла до церкви, почула колядки на Різдво... Уперше бачила, як всі ходили в селі в народній ноші, на щодень і на свято...» І такі промовисті штрихи з історії села, а ще – розсипи прислів'їв і приказок Леся Богуславець у своїх книжках повертає землякам. І то найкоштовніший скарб, що нас єднає в одну родину.

Ганна Антипович
м. Полтава

20 років творчої дипломатії

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 року № 1100 у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя створено Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Накреслено мету новоствореного структурного підрозділу: для «поліпшення роботи з українською діаспорою та надання їй практичної допомоги в гуманітарній сфері».

У незалежній Україні підтримка світового українства стала стратегічним напрямком, здобутки української діаспори вважаються інтегральною частиною досягнень держави та світової цивілізації, а також потенційним фактором суттєвого впливу на державотворчі процеси в Україні, ефективним інструментом політичного, економічного й культурного впливу в країнах проживання, потужним засобом утвердження позитивного образу нашої держави в міжнародній спільноті.

Заснування такого Центру в Ніжині не випадкове. Ще 1993 року газета «Просвіта» Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка Ніжинського педінституту ім. М. Гоголя почала повертати в Ніжин імена й доробок своїх видатних земляків, відомих у діаспорі.

У третьому числі Ігор Качуровський описуючи «Життєвий і творчий шлях Петра Одарченка» – ніжинського випускника й викладача, уперше називає ніжинців – видатних діячів науки й культури українського зарубіжжя, котрих знав особисто. Це була перша спонука для доцента кафедри української літератури Олександра Астаф'єва до написання докторської дисертації «Лірика української еміграції: еволюція стильових систем».

У Гоголівському виші зустрічали: Івана Кошелівця та Емму Андіївську, Ігоря Качуровського, Омеляна Ковалю, Омеляна Кушпету, Анатолія Лисого, Марту Бжезьку, Яра Славутича, Ольгу Мак. Її «За часів ежовщини» уперше в Україні в кожному числі друкував часопис. Гості брали участь у наукових конференціях, творчих вечорах, читали спецкурси, передавали літературу з приватних збірок, з Бібліотеки Конгресу США, видавництва «Смолоскип», фундації Івана Багряного. Каталог діаспорних видань у бібліотеці університету налічує тепер 3000 примірників. Було знайдено й повернуто більше 30 імен літераторів. Цей список-презентацію можна прочитати на сайті Гоголівського вишу. Це спонукало професорів кафедри української літератури Олександра Астаф'єва й Олександра Ковальчука до вивчення

літератури української діаспори та створення Центру. Результати досліджень були виголошені на міжнародних конференціях у Києві, Варшаві, Чернігові та Ніжині.

Почалося поглиблене вивчення архівних матеріалів, що стосувалися творчої спадщини письменників-емігрантів, видання їхніх творів у серії «Література української діаспори». У 1996–2000 роках саме в Ніжинському виші вперше вийшли друком «Силуети» Дмитра Нитченка та три збірники «Листи письменників». Про нелегкий життєвий і громадянський чин цього непересічного українця в Австралії та його родини прочитайте в цьому номері нарис Ганни Антипович «Світло зорі незгасної».

Назрілу потребу в періодичних виданнях, що висвітлюють діяльність українців на етнічній батьківщині й поза її межами задовольняє газета «Український дім», котра регулярно виходить шість разів на рік, і науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори «Наш український дім». Представлені в ньому публікації охоплюють цікаве коло питань, актуальних і проблемних: наукові розвідки, методичні матеріали для шкільництва, поетичні, прозові та драматичні твори й переклади сучасних маловідомих авторів. Нашими партнерами є майже 200 осередків та інституцій на всіх континентах, де проживають українці. Дякуємо всім за цікаву, плідну творчу співпрацю та щирі слова.

Геннадій Гузій, голова Культурно-просвітницького громадського об'єднання українців «Дніпро» (м. Могильов): «**Як довго ждали ми своєї волі слова !!! Дуже корисне видання для нашої української діаспори.**»

Євген Нахлік, директор Інституту Івана Франка НАН України, член-кореспондент НАН України: «**Вельми вдячний за передрук моєї розвідки про Олексія Плюща! Хай інформація про чернігівських та ніжинських письменників шириться світом!**».

Людмила Млош, голова ЦСУН: «**Висловлюємо Вам велику подяку за видання та інформацію про наукові читання.**»

Іван Руснак, завідувач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії: «**Щиро дякую за черговий випуск часопису. Із задоволенням читаю його, бо досліджую освіту й виховання в західній діаспорі. Бажаю творчих успіхів!**»

Олександр Астаф'єв, доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури й літературної творчості Інституту філології Київського національ-

ного університету імені Тараса Шевченка: «Особливо мене зацікавила стаття про Наталю Дорошенко. Я колись надрукував у „Верховині“ невеличку замітку „Віднайдений портрет Наталі Дорошенко“, де відтворив репродукцію картини, яку Ви подаєте в номері. Її розшукав у Дніпропетровському музеї мій колега, мистецтвознавець Станіслав Бушак».

На жаль, сьогодні ми не можемо задовольнити бажання діаспорян здобути безкоштовно ґрунтовну українознавчу освіту в Ніжинському виші, як це було раніше, згідно з державною програмою «Закордонне українство». На початку 2000-х ми навчали українців з Москви, Казахстану, Башкортостану, Киргистану за квотою Міністерства освіти і науки України. Тепер така програма вже не фінансується.

Брак зацікавленості з боку української держави розвитком українознавчих осередків в ЄС призводить до того, що європейці дивляться на Україну «російськими очима». З українських олігархів тільки Дмитро Фірташ виділяє частину своїх статків на розвиток Українських студій в Кембриджському університеті у Великобританії. На думку польського українця Ришарда

Купідури, інвестиції в українознавчі студії – це інвестиція в національну безпеку України.

Два роки тому про цікаву, парадоксальну ситуацію повідомив під час першого бізнес-форуму української діаспори в Києві голова міжфракційного об'єднання «Світове українство» у Верховній Раді Іван Крулько. Фактично саме українська діаспора та заробітчани є основними інвесторами в Україні. 2016 року вони перерахували в етнічну батьківщину через банки, платіжні системи та неформальні канали 5,4 млрд доларів, або 5,8 відсотків ВВП. Водночас іноземні інвестори вклали в нашу економіку 4,4 млрд доларів.

Отож, у нашій дипломатичній праці будемо разом і надалі. Згуртуємося навколо української церкви, української мови, української культури, аби разом творити та розвивати українську державу.

Надія Онищенко,

директор Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Можна одверто? Або туга за катарсисом

Наукове видання під такою назвою вийшло наприкінці 2018 року за рахунок обласного бюджету. Збірник статей уродженця Чернігівщини, випускника Ніжинської вищої школи, визначного історика й теоретика літератури, критика, есеїста, перекладача, організатора літературних сил у діаспорі Івана Максимовича Кошелівця справляє незабутнє враження. Книга містить дуже багато раніше невідомої інформації, чим допомагає витворювати цілісну картину української літератури, доповнює наші знання про українське та європейське мистецтво.

Це спільний проект Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя.

Упорядкування, літературознавча розвідка, примітки належать доктору філологічних наук, професору, провідному науковому співробітнику Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, керівникові Наукового центру дослідження українського шістдесятництва, лауреату літературної премії ім. І. Кошелівця Людмилі Тарнашинській. Промоутер проекту й організатор видавничого процесу – директор Центру гуманітарної співпраці, член Національної спілки журналістів України Надія Онищенко.

Під час презентації в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України його директор, академік НАН України,

доктор філологічних наук Микола Жулинський говорив про позитивний вплив зарубіжних літературно-критичних публікацій нашого земляка на розвиток української літератури на етнічній батьківщині. Критик порівнював її з європейською й вирізняв найкращі зразки у творчості Євгена Гуцала, Володимира Дрозда, Леоніда Первомайського, Івана Сенченка, Василя Симоненка, Василя Стуса.

Не тільки на таких постатях, а й на пропагандистах соціалістичного реалізму, яких делікатно критикує Кошелівець, трималася тоді так звана радянська література, продовжив думку колеги доктор філологічних наук, завідувач відділу слов'янських літератур Павло Михед.

А член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, завідувачка відділом теорії літератури та компаративістики Тамара Гундорова запропонувала детальніше досліджувати феномен радянської літератури.

Як доречно зауважила доктор філологічних наук, надзвичайний професор, керівник Інституту слов'янської філології Вроцлавського університету, керівник Центру постколоніально-посттоталітарних студій у Польщі Агнешка Матусяк, Іван Кошелівець характеризує українську літературу певного історичного етапу – 60-х років ХХ століття, що не втратила свого значення й сьогодні. Видана книга спонукає до подальшого активного вивчення літератури української діаспори, її впливу на розвиток світової гуманітаристики, зокрема інтелектуального збагачення літератури Польщі.

Одну з таких наукових ніш уже заповнила доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття та сучасного літературного процесу Інституту літератури Світлана Луцкій. Випускниця Гоголівського вишу передала для нашої бібліотеки наукове видання «Відновити історію знищень і відроджень...»: Ю. Лавріненко і літературно-критична думка діаспори. Вона вже підготувала список творів української діаспори для публікації їх у видавництві «Фоліо». Ідею підтримав Микола Жулинський.

(Вл. інф.)

На фото Тетяни Михайлової: (зліва направо) Н. Гаврилюк, С. Луцкій, Л. Тарнашинська, А. Матусяк, Н. Онищенко

І ВЧОРА КҮЛІШ, І СЬОГОДНІ КҮЛІШ...

«Серед безлічи прославлених батьків народу, якими обдарувала нас історія XIX віку, є одна постать самотня, яка не зазнала благовонних кадил громадського почитання і византійської чолобитності, ні за життя ні по смерті; дарма що ця постать висока і далеко перевищує пересічного національного святого всіх українських земель. Це П. О. Куліш. Людина найменше популярна, найменше оцінена і, мабуть, найменше зрозуміла в усьому українському письменстві».

Зі статті Степана Томашівського «Куліш і національна українська ідея», написаній 1922 року.

Напередодні 200-ліття від дня народження поета, прозаїка, перекладача й науковця його життя і творчість викликає багато суперечливих оцінок. Насамперед через негативні стереотипи нав'язані й українськими народниками, і більшовицькою нелюбов'ю до «українських буржуазних націоналістів». На сором українського суспільства більшість творів Куліша залишається недоступною для читачів.

Доктор славістики з Канади Марко Роберт Стех називає нащадка чернігівських козаків однією з центральних фігур українського відродження XIX століття. Він погоджується з думкою Миколи Хвильового про те, що Куліш найбільше наблизився до типу західного інтелігента: і своїми перекладами європейських авторів, і першим українським модерністським романом «Чорна рада». Відкрийте https://www.youtube.com/watch?v=8_EZb-kZ1fqY й за 8 хвилин переконайтеся в правдивості таких суджень.

Доповню бездоганний професійний телесюжет однодумця та партнера Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя пана Марка зауваженням Євгена Нахліка: «працюючи в Ніжині в канцелярії ліцею імені князя Безбородька в 1837–1838 роках, молодий Панько Куліш переписував для директора Екеблада „Історію Русів“. Саме цей історико-політичний трактат кінця XVIII ст., що возвеличував й ідеалізував роль українського козацтва та був популярний тоді серед нащадків козацької шляхти і місцевої інтелігенції, відіграв значну роль у формуванні історичних поглядів юного Куліша». («Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель» (2007).

Майбутній літератор працював у канцелярії фізико-математичного ліцею, куди його влаштував педагог, письменник і освітній діяч Ілля Федорович Тимківський, дядько Михайла Олександровича Максимовича, ректора Київського університету Святого Володимира.

Утім, уже один з перших біографів Куліша та його давній знайомий і земляк з Новгород-Сіверського Михайло Корнійович Чалий (1816–1907) у розвідці «Юные годы П. А. Кулиша», опублікованій у травневому випуску «Киевской старины» 1897 року й зумовленій смертю цього геніального діяча, зазначав про ніжинський період життя таке: «В архивных бумагах бывшего лицея кн. Безбородко остались следы пребывания Кулиша в качестве канцелярского чиновника в лицейском правлении около 1837/8 года, при директоре Экебладе [Христиан Адольфович Екеблад (1800–1877), відомий фізіолог, психолог і філософ, швед за національністю, який в 1835–1855 рр. очолював Ніжинський ліцей]».

Безумовно, Чалий, котрий сам перебував на посаді директора Ніжинського ліцею в 1869–1875 роках, був добре обізнаний з архівами цього закладу, а з іншого боку – мав відомості про юнацькі роки Куліша від нього самого та його знайомих. Тож завдяки цьому свідченню ми знаємо, що вісімнадцятирічний Куліш кілька місяців працював у канцелярії Ніжинського ліцею імені князя Безбородька, намагаючись заробити собі на навчання в Київському університеті святого Володимира.

Незабутній Ніжин і його ліцей Куліш згадав у листі від 25 грудня 1845 р. до Юзефовича, прохаючи його протекції для свого знайомого ще по Новгород-Сіверському викладача латини Івана Даниловича Юскевича-Красковського (1807–1887): «Позвольте, Михайло Владимирович, попросить Вас об учителе Красковском, несчастливейшем из коллежских советников. Во время пребывания моего в Киеве, я в его семействе был совершенно домашним человеком. Он человек весьма основательно ученый и старательный по службе. Нельзя ли сделать его в Чернигове или в Нежине инспектором?».

30 жовтня 1854 р. отримав від Івана Андрійовича Максимовича (1810–1889),

професора кримінального права Ніжинського

ліцею, невеличкого, але вельми цікавого та корисного для Куліша листа з Ніжина: «Весьма немногие сохранившиеся в архиве Лицея кн. Безбородко следы пребывания в бывшей гимназии... Николая Васильевича Гоголя-Яновского честь имею препроводить к Вам. Они списаны буква в букву с подлинников и пересмотрены и сверены мною самим». Ці архівні матеріали вельми прислужилися Кулішу, адже він узявся за виконання титанічної й плідної праці для висвітлення життя й літературного доробку свого кумира – Миколи Васильовича Гоголя. І став, очевидно, найпершим і найвідомішим біографом свого славетного попередника. Щось таки ріднило їх, окрім Ніжина, як мрійників тягло в мандри. Про цю роботу Куліш, зокрема, сповіщав з Мотронівки 12 листопада 1854 р. історика й археографу Осипу Максимовичу Бодянському (1808–1877). І в багатьох рядках вельми радів матеріалами, що потрапляли до його рук. «Получил я 40 новых писем Гоголя от Плетнева [Петро Олександрович Плетньов (1791–1866), російський поет і літературний критик, в 1840–1861 рр. – ректор Петербурзького університету, впливовий покровитель Куліша.] и 28 от Александра Данилевского [Олександр Семенович Данилевський (1809–1888), земляк, однокашник і близький друг Гоголя]. Какие в этих письмах есть вещи, ... так просто прелесть!». Багато уваги Куліш приділив і «большой сатире Гоголя, написаной в Нежине» [ідеться про сатиру Гоголя «Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан»]. Адже подібні ніжинські чудасії траплялися і в часи Куліша та могли спонукати його до художніх відображень. Писав про отримання з Ніжина оцінок Гоголевих успіхів за 1828 рік. Наприкінці листа запевняв Бодянського, що

Закінчення. Поч. на стор. 7

готовий «набдити кожного, працюючого для общої пользи». І закінчував так: «Я все тот же, что и в 1846 году. І вчора Куліш, і сьогодні Куліш».

«Пантелеймон Куліш ставив проблему, чи ходить в учня українська література в стосунку до російської учительки, чи має свої цінності та й інших учителів, уже європейських», – так вважає Василь Яременко. Це те питання, що його актуалізував 1847 року Шевченко: «У них народ і слово, і в нас народ і слово». В епілозі до першого видання роману «Чорна рада» Куліш перший назвав Миколу Гоголя серед українських письменників, що писали російською мовою, – і від цього визнання ніколи не відступав, уперше видавши ним написану наукову біографію М. Гоголя та «Сочинения и письма Н. В. Гоголя» – найповніше на той час, коментоване Кулішем видання.

Ніжин знову й знову привертав увагу Куліша. Так, у листі до Миколи Михайловича Білозерського від 30 січня 1854 р., від якого отримав примірники «Черниговских губернских ведомостей», він згадував про публікацію відомого історика Олександра Матвійовича Лазаревського (1834–1902) «Нежинские полковники». А своєму знайомому Івану Славницькому (бл. 1831 – не раніше 1898) писав 13 лютого 1855 р. з Борзни, що «из уездных городов лучший по обществу – Нежин». Це ще одне свідчення того, як перепліталися почуття Кулішевої натури: захоплення славою минувшиною, засвідченою величними храмами й кам'яницями, та часи, проведені в добірному товаристві. А чого варта була соковита говірка ніжинських ярмарків! Тож в українськомовних творах Куліш постійно іменував місто не інакше як Ніжень – як казали в народі. Про це в краєзнавчій розвідці Євгена Луняка та Миколи Шкурка.

На початку 1860-х Ніжин знову відіграв важливу роль в особистому житті непосидючого Пантелеймона. Тоді він, фактично розірвавши шлюбні взаєми-

ни зі своєю дружиною, дуже переживав через невдачу своїх залищань до письменниці Марко Вовчок – Марії Олександрівни Вілінської-Маркович, псевдонім якій вигадав саме він. Однак 1860 року Куліш познайомився в Чернігові з Параскевою Федорівною Глібовою (?–1867), дочкою ніжинського священика Федора Бордоноса з місцевих греків і дружиною на той час відомого українського байкаря Леоніда Івановича Глібова (1827–1893).

Сучасний вигляд будинку Ф. Бордоноса, у якому бував П. Куліш

Між Паньком і Параскою спалахнув бурхливий роман, що досяг піку в Ніжині в будинку її батька, де Куліш проживав. Почуття виявилися настільки сильними, що обоє ледь не розірвали остаточно своїх подружніх зв'язків, щоб узаконити інтимні стосунки. Утім, продовження любовних взаємин не переросло в щось суттєве: Параска повернулася до чоловіка, який їй пробачив, а Пантелеймон – до дружини.

Пантелеймон Куліш – перший вимогливий і доброзичливий критик та редактор Тараса Шевченка. За свідченням сучасників Куліш знав українську мову так досконало, як ніхто з тогочасних українських письменників, за винятком Шевченка. Кулішеве поетичне редагування справило значний вплив на розвиток образно-світоглядної системи Шевченкової поезії. Перший біограф, текстолог, упорядник і видавець найповнішого на той час шеститомного зібрання творів

Миколи Гоголя, перший перекладач українською творів Шекспіра, Гете, Байрона. Куліш – батько українського роману й один із фундаторів російської історичної романістики: свою знамениту «Чорну раду» видав у російськомовному (1845) та українськомовному (1857) варіантах.

Творчу спадщину Пантелеймона Куліша активно вивчають науковці з Ніжина, Києва, Чернігова та інших українських міст, котрі готуються до конференції в Гоголівському виші на початку жовтня ц. р. Це поки що єдиний захід, що його запланував оргкомітет на чолі з міським головою Анатолієм Лінником для вшанування пам'яті видатного українця в нашому місті. «А чи не замало?» – запитують один в одного культурні ніжинці. Адже на вулиці Некрасова й досі стоїть будинок священика Бордоноса, де бував Пантелеймон Куліш. Наперед знаю чиновницьку відповідь: немає коштів на його реставрацію та музеєфікацію. Тим часом можна створювати віртуальний музей. Актуальною й реальною є пропозиція про присвоєння імені П. О. Куліша міському ліцею чи школі.

Принагідно, звертаюся до Анатолія Лінника та народного депутата Олександра Кодоли: замість того, щоб розкидати гроші на тимчасові акції «Жінкам і Людям року» та білборди зі словами про європейськість Ніжина створить фонд Пантелеймона Куліша. У світовій історії і вчора, і сьогодні саме така постать залишається Людиною віку. Не провінційне мавпування телефіліярства чи заманювання туристів пам'ятними дошками про народження у нас артистки кордебалету, скандальної дружини відомого художника, наближає нас до Європи.

Прислухаємося до Марка Стеха: щоби стати справжніми європейцями, навчимося цінувати класиків нашої літератури.

Надія ОНИЩЕНКО

Засновник – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Реєстраційне свідоцтво
№ 352-24ПР, серія ЧГ,
від 6 березня 2007 року
Р/р 31253365108946 НДУ ім. М. Гоголя
код 02125668 ДКСУ м. Київ
МФО 820172

(благодійний внесок на розвиток Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою)

Склад редакції:

Онищенко Н. П., редактор,
Бойко О. Д., докт. політ. наук, проф.,
Мельничук О. В., докт. фіз.-мат. наук, проф.,
Астаф'єв О. Г., докт. філол. наук, проф.,
Михед П. В., докт. філол. наук, проф.,
Самойленко Г. В., докт. філол. наук, проф.
Макет та верстка – Бобрик Д. М.

Адреса редакції:

Центр гуманітарної співпраці
з українською діаспорою, кімната 210
вул. Графська, 2,
м. Ніжин, 16602, Україна
Тел./факс: (04631) 7-19-59
E-mail: ukr_diaspora@ukr.net,
diaspora@ndu.edu.ua

<http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/tsentr-gumanitarnoji-spiivpratsi-z-ukrajinskoju-diasporoyu/vidannya-ukrajinskij-dim>